

ÁCS MARGIT Botond ama buzogánya

Jegyzetek Gyurgyák János könyvéhez

A Századvég 1990/2-es száma eltemette a népi–urbánus ellentétet. *Egy mítosz vége* alcímmel jelent meg, s az akkori főszerkesztő, Gyurgyák János bevezető cikkében azt írta: „a magyar értelmiségieknek – először ebben a században – végre lehetőségük nyílik meghaladni ezt a hamis dilemmát”. Új könyve utolsó fejezetében ő maga is fejszóvalva emlékszik vissza, hogy a fiatal demokraták folyóiratának „egyik tematikus száma bejelentette – kisé túlzott optimizmussal és magabiztossággal –, hogy részükről a népi–urbánus küzdelem befejeződött”. Ami engem illet, akkoriban igen leverten vettem tudomásul, hogy bár feltehetőleg jóhiszeműen, ám vakon hajtogatják a sommás, elítélő jelzőket arra a politikai, szellemi ellentétre, ami a magyarság útválasztásának tényleges alternatíváit jeleníti meg. Nem „hamis” a dilemma, gondoltam, hanem nagyon is valódi! A magyar modernizáció kétféle – egyaránt baloldali – programjáról volt szó a harmincas években, s arról volt szó az adott pillanatban, a rendszerváltás körüli időben is, legfeljebb a baloldaliság–jobboldaliság jelentése zavarodott össze a közben eltelt majd ötven év alatt. A felszólítás, hogy az értelmiség „haladja meg” a népi–urbánus szembefordulást, az adott politikai erőviszonyok és világtörténelmi tendenciák között csak is azt jelenthette, hogy aki a nemzeti tradíciókhoz kötődik, ezt számolja fel, ne „magyarkodjon”, szüntesse be magát, ugyanis a „doktriner liberalizmus” (Szekfü fél évszázaddal korábbi meghatározása) szószólói semmi meghaladni valót nem találtak arroganciájukban. Így aztán a nemzeti érzelmű tábor sebeit nyalogatva annyi felülemelkedésre sem volt képes, hogy a tényleges magyarkodást kizorítsa soraiból, és elutasítsa a politikai giccsét.

Most tehát mindenekelőtt megkönnyebbült örömmel böngészem Gyurgyák János történelmi monográfiáját: *Ezzé lett magyar hazátok – A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története* (Osiris, 2007). Nagyon is tudja már, hogy több évszázad óta létezik a magyar politikai közgondolkodásban az a dichotómia, amelyet joggal hibáztathatunk történelmünk egy-egy balsikeréért, de nem tagadhatjuk, hogy oka volt, sokszor súlyos oka volt a testvérküzdelemnek. Az esetek többségében vitathatatlan az egymásnak feszülő programok komolysága, a meggyőződéshitele, de hogy melyik félnek volt igaza? Ki-ki hite szerint eldöntheti, hogy szerinte melyik álláspontot igazolta az idő és melyiket nem, de a mérleg talán az idők vé-

gezetéig ingadozni fog. Gyurgyák János vállalkozásának jelentőségét az adja, hogy a megismerés megszállott vágyát követi, és amennyire tudja, visszatartja magát a prekonceptióktól és ítélethozattól, ezért a történelem neves politikusai, történészei, közírói eszméinek, politikai irányultságának, programjának, társadalmi elveinek a feltérképezését csaknem torzításmentesen végzi el. Hatalmas mű, lélegzetelállítóan nagy anyag, amely ugyan a szerző vállalása szerint csak a nemzet mibenlétére, sorsmotívumaira, a velünk élő közösségekkel szemben követendő normák meghatározására vonatkozó írásokat, megnyilatkozásokat tekinti át, de minthogy a magyar történelem sajátossága (főleg az utóbbi két évszázadé), hogy minden történelmi mozgás a nemzetté-alakulás készletéből majd a nemzet megerősítésének, később megmentésének szükségességéből indult ki, ez az eszmetörténeti rajzolat teljes történelmi folyamatábrázolás is egyúttal. S a szögesen ellentétes politikai koncepciók egymást követve-előzve, a tévedésnek bizonyult célkitűzések és a beigazolódott aggályok az egyes történelmi szereplők drámai kockázataira világítanak rá. A mindenkori jelen csapdájára. Az elvek, amelyek csőlátóvá teszik a legokosabb embert is. A lappangó indulatok, mint szemellenzők. Az egyik fanatizmusát a másikén keresztül ismerjük fel. Az egyik igazát a másik ellenkező igaza sem dönti meg. S az eszmék ütközetébe természetesen az olvasó is óhatatlanul belekeveredik: vitába száll a betűvel, s olykor azt is engedi, hogy a betű győzzön. A magyar nemzeteszme annyi vihart kavart és élt meg két évszázad alatt, s megosztottság forrása a mai közéletben is, hogy csakis olyan történész adhatott érvényes összefoglaló leírást róla, aki eltökélt katonája a tárgyilagosságnak, aki a forrásszövegeket az adott kor szak kontextusában értelmezi, s amikor ideológiákat ismertet, azokat az érvényesítés gyakorlati esélyeivel szembesíti, és nem saját ideológiájával. Ezért Gyurgyák János könyve nemcsak a történelmünk gerincét képező témája miatt lett jelentős eseménye szellemi életünknek, hanem az e témában szinte előzménytelen szemlélete miatt is. A történettudomány dolga lesz, hogy szakmai értékelését méltóképpen elvégezze – én csupán nem tudom megállni szó nélkül, hogy elolvastam. Az alábbi jegyzetek azért készültek, mert engem is, ahogy sokunkat, régóta kísértének a magyar nemzeti múlt szekrényből kizuhanó csontvázai, és történészi szintézise alkalmat adott arra, hogy pontosabb formába öntsem sejtéseimet és kérdéseimet.

A „Mi a magyar?” kérdés mindig többeket foglalkoztatót, mint a „Ki a magyar?” – vagyis az etnikai megkülönböztetés szinte csak a fajvédők gondja volt. A polgári nemzeteszme XIX. századi felmerülése óta kulturális és lelki közösségként határozták meg a nemzetet mindazok, akik a

nemzeti összetartozás tudatosítására törekedtek, bárha különböző politikai koncepciók jegyében képzeltek el az állami berendezkedést, a jogrendszert. A liberális nacionalizmust, továbbá Eötvösnek és Deáknak a magyar politikai nemzetről való felfogását, valamint a Teleki–Kossuth féle magyar nemzetállami elképzelést jól áttekinthetően sorakoztatja fel a könyv. Az összevetés rávilágít, hogy bármennyire különböztek is egymástól, egy dologban teljes volt az egyezés: a magyar nemzet egyrészt az osztrák uralkodóházhoz, másrészt a vele élő nemzetiségekhez való viszonyban nyeri el azonosságát, ez a kettős feszültség határozza meg önképét. Kettős aggodalom, kettős félnivaló szorításában folytatódik tehát a magyar nemzet létrejötte a reformkorban – ahogy előző századokban is „két pogány közt” látta sorsát a magyar. S ha a szultán és a Habsburgok közötti „napipolitikai” választás kényszere megosztó volt, ugyanúgy a rendre előadódó választási kényszerhelyzet folytonos akadályja lett az egységes nemzetpolitikai programnak a XIX. században is. De akkor még, Trianonig, létezett egy konszenzus-minimum: senki, a polgári radikálisok csoportja, a baloldal sem kérdőjelezte meg Magyarország területi integritását. Aki új Magyarországot akart, az is a történelmi határok között akarta. Utólag talán lehet elmélkedni arról, hogy jobban is járhattunk volna a történelmi alkufolyamatokban, ha a határok megtartása nem rögződik tabuként a magyar politikában, de teljesen abszurd volna elvárni a legtávlatosabb politikustól is, hogy egy ilyen tabut megsértse, s abszurd volna elvárni a magyaroktól, hogy öncsonkításra vágyjanak.

Az egyetlen ügy tehát, amiben nem volt megosztott a magyarság, tragikusan vesztes ügy volt. Töröm a fejem, hogy valóban valami népkarakterológiai végzet következménye volna a viszály, a pártoskodás a magyarok között, ahogy mindenegyus önjellemzésünk első helyen említi hibáink között? Aligha. Az egyetemes történelem lapjain a népek közötti hódító hadjáratoknál számosabbak a trónkövetelők közötti, vallásfelekezettek közötti testvérháborúk, az éhséglázadások, s a lázadásokat követő, „rendcsináló” népirtás. A magyarságot a történelmi fordulatok mindegyre választási helyzetbe kényszerítették. Ki a kereszténység felvételének híve, ki nem. Ki a törökkel való egyezkedés híve, ki nem. Ki független Magyarországot akar, ki a dualizmus védőburkára spekulál a pánszlávizmussal szemben. De a dolog természetesen ennél sokkal bonyolultabb. A válaszok ezernyi változata merül fel, s újabb ezernyi árnyalat.

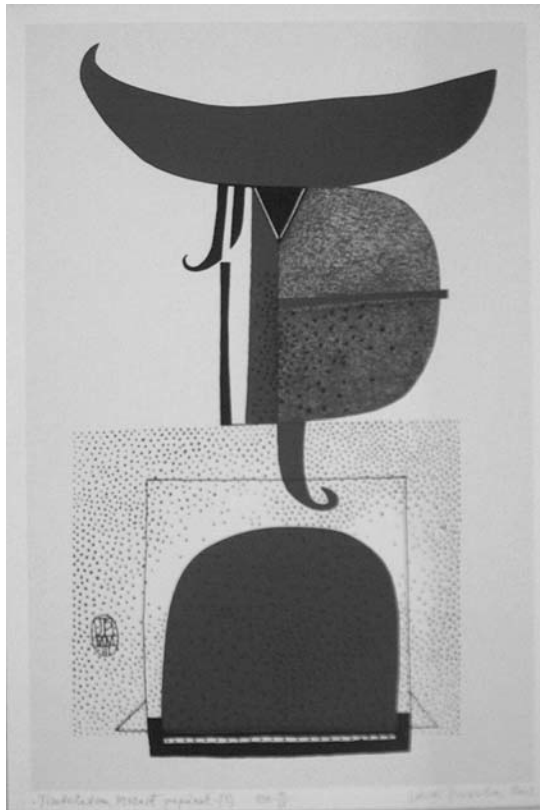
A választások kényszerén felül a közvélemény elemi fokú egységének kialakulása ellen hat az általános bizalmatlanság. Az alattvalók többsége nem bíz a idegen udvarban, a köznemes nem bíz a idegen arisztokráciában, az úr a jobbággyában, a jobbággy az urában. (A patriarchális

viszonyok nyomai etnikailag érintetlen országokban inkább megmaradtak, mint a török korban háborús szintérré vált, többször feldúlt, betelepítésekkel életben tartott Magyarországon.) A nemzetiségi politikus nem bíz a magyar politikai osztályban, s viszont. (Ez a kisebbség és a többség kapcsolatában nyilván másutt is jelen van, csak-hogy nálunk a kisebbségek alkotják többséget, nagyobb a gond.) *A bizonytalanság és a bizalmatlanság* súlyosan megterheli a magyar társadalmat több évszázada, hiszen az élet elemi feltételei közül kell nélkülöznie két igen fontosat. Persze vannak népek, amelyek még elemibb feltételeket nélkülöznek, termőföld, víz, elegendő napsütés híján, mocsárban vagy sivatagban élnek – de magasra srófolt öntudattal. Úgy látszik, öntudat dolgában az élet tárgyi feltételeinek hiánya kevésbé számít, mint a lelki feltételeké. A magyar öntudat óhatatlanul magában foglalja, hogy 1. jövővények vagyunk Európában, nyugatról rossz szemmel néznek ránk; 2. az ország függetlensége még a virágzó korszakokban is kétes volt (Mátyás király a mesékbe költözött végérvényesen), ám történelmünk meghatározó, Mohács utáni részét egyenesen idegen uralom alatt töltöttük, akarat, szándék csak korlátok közt volt érvényesíthető a hierarchia csúcán is, a társadalom alján többnyire meg se fogalmazódhatott; 3. meglehetősen sokan nézik belülről is rossz szemmel, ha gazdaként viselkedünk hazánkban, mondván, hogy a gazdasághoz épp úgy nem értünk, mint a filozófiához, s csak hatalmaskodni akarunk, mert ahhoz az egyhez viszont jól értünk.

Csoda-e, ha ez a kisebbségi komplexusba hajszolt magyarság-tudat oly szívesen kapaszkodik meg 1. az önsajnáltságban; 2. megalapozatlan mítoszokban, harsány kivagyiságban; 3. minden idegen sunyi lebecsülésében és utálatában? – Nem, valóban nem csoda, de ettől még nem lesz bocsánatos szépséghiba a torzulásból, s mindenki, aki a magyar nemzetért aggódott, Gyurgyák könyvének majd mindegyik szereplője ezeket a tulajdonságokat kárhoztatta leginkább a magyarokban. Szomorú, furcsa jelenség, hogy bár a pártállami diktatúra évtizedei alatt a magyarságtudat tetemesen meggyengült, a nemzeti „pszichózis” fentebb említett tünetei megmaradtak azokban a tömegekben is, amelyek közömbösek a nemzeti mivoltuk iránt.

A rendszerváltozás a nemzeti önkép szempontjából nem hozott változást. Megint meg kellett felelni, „föl kellett nőni” a Nyugat igényeihez; megint attól függött sorsunk jobbra fordulása, hogy jön-e onnan az országba elég tőke, sikeresen tudjuk-e áruba bocsátani az országot, elég buzgón adjuk-e fel a függetlenség igényét; megint polgártársaink, országglakótársaink heves sértődöttségét váltotta ki félszegen megmutatózó szándékunk az ország birtokbavételére.

Pedig az úrhatnáság bizonyosan kiveszett a magyarságból, amikor a történelmi felső- és középosztály a negyvenes-ötvenes években felmorzsolódott. Hogy a felső osztályokat erősen jellemezte, a Gyurgyák által ismertetett fajelméleti szerzők is tanúsítják, amikor odáig mentek el, hogy a paraszti osztály szláv származásával szemben az ő turáni származásukat állapítsák meg. Nekem a magyar úrhatnáságra nézve reveláló olvasmányom volt néhány éve Cioran egyik levél-esszéje: „A magyarok közéről ismerik a zsarnokságot, páratlan hozzáértéssel gyakorolták: a hajdani monarchia kisebbségei mind megidézhető tanúnak... Kétségkívül egyre kevésbé gyűlölöm hajdani urainkat. Ha jól meggondolom, még tündöklésük idején is mindig egyedül voltak Európa közepén, elkülönülve büszkeségükben és bánatukban, nemigen hasonlítva a többi nemzetre... áthatva egy mély, egyszersmind teátrális elbizakodottsággal, mely inkább tragikus, mint romantikus vonásokkal ruhazza fel őket, nem lehettek hűtlenek ahhoz a küldetéshez, mely a modern világban jutott nekik: visszahelyezték jogaiba a sovinizmust, elegendő pompát és végzetet vívén bele, hogy még a kiábrándult szemlélő is megkapónak lássa...” – És most rálapozok Gyurgyák könyvében egy fényképre: egy öreg paraszt (vagy pásztor?), két kis varkoccsal kiugró járomcsontja mellett, elnyűtt, együgyű, révült arc, könnyen lehet, hogy vak. 1910. Ezzel a képpel kezdődik a népiek nemzetfogalmáról szóló fejezet. Az előző lapokon garden partyról volt fénykép Horthyval, nagypolgári esküvőről, így hát nem sok magyarázatra szorul a népiek programja a magyar parasztság nemzetbe emeléséről. A korábbi fejezetekben a Monarchiabeli magyar politikai élet egy-egy reprezentatív pillanata a fotókon, grafikákon. Gazdagon zsinórozott díszmagyarok, csákok – mintha Cioran szavait akarnák igazolni. Magyar szupremácia? A nemzetiségek fölött? Akiktől félt a magyar politikai elit, s akiknek adott is, amennyit adhatott – persze kevesebbet, mint amennyit kértek, s mint amit tanácsos lett volna adnia? A magyar páriának annyit se adott. Csak akkor akart adni – s akkor is azért, mert kapni szeretett volna tőle: a fogyó nemzeti erő utánpótlását –, amikor már késő volt. A magyar nemzettudat drámaiságát a nemzetelhalál árnyékában tett választások



kényszere, a külső-belső támadottság tapasztalata okozza, de ott van e tudat mélyén a bűn is. Ez a nemzet hagyta sorvadni és elpusztulni ősei népét, s ráadásul szégyellte, letagadta a világ előtt. A népi mozgalom elérte – állapítja meg Gyurgyák –, hogy „a parasztság felkerült a nemzet térképére”. Egy addig mellőzött társadalmi osztály felkarolásánál azonban nagyobb volt e program jelentősége, hiszen a nemzet legfontosabb sorsproblémájára keresett megoldást: a lassú agónia feltartóztatására. Hogy erre a távlatosan gondolkodó elmék akkor már különösen ügyeltek, tanúsítja, hogy Szekfü az alsó néposztályok emancipációját az ő oldalukról is átgondolja: számol a bennük élő sérelmekkel, amelyek a nemzetből való kirekesztettségre a nemzettől való idegenkedést hívják elő. Úgy látja, hogy a plebsznek le kell mondania sérelmeiről, és magáénak kell érezni a nemzeti (s benne a nemesi, főnemesi) múltat, bárha elődei kárvallottjai voltak is e történelemnek: ez a feltétele a nemzettel való azonosulásnak.

Megtörtént-e ez? Ha az Antall Józsefet gyűlölő, a kettős állampolgárság ügyét elbukató tömegekre gondolok, csak nemmel válaszolhatok. Holott a XX. század második felének nagy társadalmi mozgása során a nép nemzetbe való integrálódása társadalmilag végbement. De lelkileg, szellemileg nem. Miért is azonosulna a kisszerű ügyeskedés önelégültségét megelőző, egyszerű magyar állampolgár egy történelemmel, amelynek során szinte minden elveszett, elbukott? Mi örömet találhatna magyarságában, ha ez sötét bűnök gyanújába keveri, s bármely égtáj felé néz, csak gyűlölettel vagy lenézéssel találkozik miatta? Ha mást és másként tanult volna minderről az iskolában, akkor is eltolná magától az egészet, de hát ott se tanult mást. *Így hát bármilyen furcsa, de egy már fél évszázada holt társadalmi elit negatív megítélése befolyásolja a mai nemzeti tudatot is, s a magyarság iránti ellenszenvet az utódállamokban és nyugaton.*

E tény szempontjából megfontolandó Gyurgyák János elemzése a népiek múltszemléletéről. Miközben Bibónak, Szabó Zoltánnak vagy Erdei Ferencnek a történelmi uralkodó osztályokról szóló kritikája megállja a helyét az objektív vizsgálódás során is, egyfajta publicisztikus történelemszemléletben éri tetten Darvas Józsefet és Féja Gézát.

A történelmi középosztályról, a kis- és a nagypolgárságról sommás és klisészerű ítéleteket mondtak, a magyar történelmet egyöntetű feketére festették – persze nem csak ők. Ez a történelemszemlélet a népi tradíciókhoz kötődő értelmiségben erős nyomot hagyott. Tehát korántsem a liberális oldalról érkező fölényeskedés és ledorongolás okolható kizárólag a nemzettudat mai kríziséért, hanem a történelmünkkel való békétlenség is, az objektív és színvonalas történelemismeret hiánya, amely – hiába vált hiteltelenné a marxista történetírás – a népi mozgalom továbbélő tradíciói között is megbújt, s magam is most ébredtem rá, milyen veszélyt hordoz.

Egy másik sztereotípiát sem veszélytelen. Féja Géza úgy jellemzi a reformnemzedéket, hogy „egyszerre tudott magyar és európai lenni”. Ma is abszolút pozitív jellemzésnek számít ez. Nyilvánvaló, hogy a beszélő Európa emlegetésével a magyar progresszió szükségszerű irányát ismeri el. Ám ebbe a formulába az is beleértődik, hogy aki csak magyar, az nem európai. Úgy ezer évvel ezelőtt ez bizony igaz volt. De a XX–XXI. században? Még ha igaz is, hogy magyarságtudatunkba – ezúttal ezt a fogalmat illik használnom, hiszen az etnikai származás csak alfejezete a nemzeteszemlének – máig beszűrődik az ázsiai ősmúlt ködös emlékképe. Karácsony Sándor azt írta, hogy a magyarság ázsiai módon megélt Európa – ámbár ez inkább túlexponált, költői fogalmazása az eredettudatnak, semmint tapasztalat. De még ha így volna is: nem tesz minket kevésbé európaiakká, mint amennyire európaiak a gót mítoszokra rezonáló németek, vagy a kelta ősök nyomát tisztelő skótok. Egyébként ki tudja, hogy ködös emlékeink az „ázsiai hordáról” vajon a kromoszómák rejtélyes sugalmazásai-e, vagy csak a történelemkönyveké, legendáriumoké? Talán csak Botond Bizánc kapuját betörő buzogányának toposza tartotta fenn bennünk különösségünk, idegenségünk és ezzel együtt vitézségünk hitét. Mintha nem volna elég dicsőség, hogy a Kárpát-medencében (Európában) túl tudtunk élni ezer évet. Nem volna elég *európai* kultúránk, amellyel viszont még nem sikerült betörnünk Dévénynél, avagy „Bizánc” kapuján – és mi tagadás, ezért mégiscsak jól esik arra gondolni, hogy buzogánnyal valaha sikerült.

No de kinek sikerült? Botondnak, nem nekünk. Nagy kísértő a mítosz! A vakhit, hogy azok vagyunk, akiknek hisszük magunkat. (Esetleg azok, akiknek mások hisznek minket.) Rákosi Viktor, aki a magyar nemzet védelmében szállt szembe a fajtáját ostromozó Adyval, és gyönyörű ideálképet alkotott róla patetikus cikkeiben, 1919 januárjában, amikor a cseh csapatok átkeltek az Ipolyon s a román csapatok elfoglalták Bánffyhunyadiot – idézi fel Gyurgyák –, kénytelen volt leírni következő sorokat: „És a nemzet, mely megmozdulna, nincs sehol... a nemzet, mely bátran kimon-

daná, hogy immár elég volt ebből, nincs sehol. Itt nemzet helyett csak egymásra féltékenyen sandító pártok vannak.” Ismerős helyzet patrióta magyar értelmiségiek számára: hány ide kívánczó évszám, hány tehetetlenül elszenvedett kudarc! Ma hol van a nemzet, amely megmozdulna? Pedig magába foglalja immár a népet is, és a régi helyébe új középosztály lépett. Egy része a népi káderekből „kupálódott ki”, más része a régi „úri” családokból értelmiségi pályákon szivárgott vissza a társadalom felső szintjére és a gazdaságba. Jelentős számban „első generációsokkal” egészült ki az értelmiség. Csakhogy a középosztály az elmúlt húsz évben saját megkapaszkodásával volt elfoglalva, nem válhatott meghatározó társadalmi tényezővé a hatalmas töke-erővel és a populációt teljes egészében befolyása alatt tartó tömeg-médiuumokkal szemben. A nép pedig, látva, hogy számára az új világban sincs játéktér, tompa közönybe süllyedt, és alpári módon korrumpálható.

Gyurgyák könyve is a mai, tovább romlott állapot felé konkludál. A különösen csüggesztő fejezet (*Szocialista és kommunista nemzetkonceptiók*) után az *Epilógus* deklarálja is borúlátását a könyv címévé emelt idézettel. A keserves kérdés mellett azonban magában hordozza a vigaszt is. Ugyanis a nemzeteszme különféle változatai, amelyek sorra feltárnak e könyvben, mindmind a nemzet érdekét leginkább szolgáló társadalmi és politikai megoldásokra irányulnak. Előfordulnak ködevő és rögeszmés szerzők is, ártalmas ideológiák reprezentánsai, de sokkal több a kiváló elme, akik olyan szerepet visznek e monográfiában, mintha egy regény főalakjai volnának.

Gyurgyák fegyelmezett tárgyilagossággal ismerteti az egyes gondolatrendszerket, de részrehajlónak mutatkozik a kiemelkedő szellemi és erkölcsi minőség iránt. Tisza István vagy például Jászi Oszkár gondolatrendszerét kiélelt figyelemmel követi. A személyiség drámájára is szeme van: „nem lehet valaki egyszerre sikeres politikus és kritikus értelmiségi” – írja Jásziról (e megértést feltehetően saját pályájának tapasztalata is elősegítette). A legnagyobb tér Szekfű gondolatainak jut. Miközben Gyurgyák hódol az íróként is kiváló nagy történész előtt, kellő távolságtartással ismerteti útját a konzervatív eszmerendszer-től a társadalmi reformgondolatokig, és pontos képet ad Szekfű 1945 utáni szerepvállalásáról, magyarázatot keresve, de nem mentetve a kommunista hatalommal való együttműködését. Mégis Szekfű „időtlenített nemzetfogalma”, „nemzeti látószöge” (Szűcs Jenő) voltaképpen az egész könyvön átvonul. Jellemző Gyurgyák minőség-tiszteletére, hogy Szekfű legkritikusabb ellenfele, Németh László is kiemelt helyet kap ebben az eszmetörténetben. (Sokkal érthetőbb, hogy Bibó István, aki jó néhány kér-

désben szintén szembefordult Szekfű nézeteivel, a könyv egyik „főalakja” lett, hiszen Bibó társadalmi és államszervezési gondolatai alapozták meg Gyurgyák nemzedékének szemléletét.) Ráadásul Gyurgyák Németh Lászlónak a magyar zsidóságra vonatkozó téziseit elemzi végig, tehát a legforróbb kérdéshez nyúl, elfogulatlanul, az egész gondolatrendszerrel számot vetve. De számolva a rossz pillanattal is, amelyben a nem antiszemita gondolatok mások antiszemita érzelmeinek adhattak tápot. A könyv kiemelt szereplői között időrendben az utolsó Szűcs Jenő, aki csak tervezte, de nem írta meg a magyar nemzeteszmé történetét. „Túl akart emelkedni a káros megosztottságon”, amely szinte kezdetektől kimutatható a nemzet történelmében – Gyurgyák is ezen a nyomon jár.

Az egyes eszmerendszerek interpretálásának tárgyilagossága és kölcsönös kontextusba állítása – elismerően szóltam már róla – mindenképpen a „felülemelkedés” igényének köszönhető. A számára gyaníthatóan ellenszenves nézeteket Gyurgyák higgadtan, tárgyyszerűen ismerteti, elég kevés szerző – csak egyik-másik fajvédő – váltja ki belőle a szarkazmust, a parodizáló kedvet. Épp ezért fel kellett figyelnem arra, hogy Adynak a zsidósághoz való viszonyát tárgyalva radikális, sommás véleményt fejt ki, mellőz minden adatot, amely Ady magyarság-kritikáját, baráti vonzalmait árnyalná. Ugyanezt az egyoldalúságot, az árnyalás szinte ingerült elhárítását éreztem Teleki Pál bemutatásánál, akit kizárólag az antiszemitizmus harcos alakjaként szerepeltet a húszas évekre tekintve csakúgy, mint a második világháború kezdetére. Pusztán a zsidótörvények indoklásául elmondott parlamenti beszéd jellemzi Teleki Pál történelmi szerepét e könyvben. S valamelyest a politikai közhely nyomásának tett engedmény lehet az is, hogy a magyar középosztály németellenes részének negyvenes évekbeli ellenálló tevékenysége fel sem merül az általános elmarasztaló ítélet kimondásakor.

A nemzeti egység kívánalma több szerzőnél említésre kerül, s mindannyiszor érezhető Gyurgyák egyetértése, amelyről az *Epilógus*ban hitet is tesz. Vitathatatlan, hogy sikeresebb lehet egy egységes közösség, mint egy széthúzó, de mégsem mindegy, hogy miben egységes az a közösség, s hogyan jön létre az egység, ki miről mond le érte. Gyurgyák János a könyve elején azt írta: „A problémát az elmúlt évszázad magyar történetében, valamint a rendszerváltozás utáni években nem ez a sokszínűség, hanem a minimális egyetértés és konszenzus hiánya, valamint az egymással – szintén természetes módon – vetélkedő politikai-értelmiségi csoportok kizárólagosságra törekvése, a velük egyet nem értők intellektuális és erkölcsi megsemmisítésére és a nemzetből való kirekesztésére tett kísérletei ... okozták.” – Ezzel a gondolattal értek egyet, ezt tar-

tom megfontolandónak, s nem az *Epilógus* drámai megálapítását, amely szerint a Fidesz konzervatív fordulata a kilencvenes években „a nemzeti egység szempontjából katasztrófális következménnyel járt”. Abszurd feltételezés, hogy artikulált nemzeti liberális konzervatív politikai erő nélkül nemzeti egység jött volna létre, bár nyilvánvalóan számosan lelkesednének az úgynevezett jobboldal nyomtalan eltüntetéséért. Volt már ilyen, csak hogy azt nem nemzeti egységnek nevezték, hanem internacionalizmusnak. Gyurgyák János aligha ilyen jövőt szán nekünk. Ő csak a pártok túlhajtott hatalmi harcára haragszik, ha jól sejtem. Magam is osztom averzióját a rövidlátó, kényszerpályás pártpolitikával szemben – mégsem tartom úgy, hogy pusztán a pártharcok sodorták végveszélybe, tették „ezzé” hazánkat. Nem úszhatjuk meg ilyen egyszerű válasszal. Mert mindenekelőtt az a kérdés, hogy juthat hatalomhoz az a politikusi garnitúra, amely a közelmúltban látványosan megbukott, és senki sem bíz benne, aki rá szavaz, az sem. Miért nem tudta ezt a folyamatot megakadályozni a nemzet, a választók? És ezekre a kérdésekre épp Gyurgyák János könyvében rejlik a válasz. A jogait, lehetőségeit nem ismerő, elbizonytalanított öntudatú nemzet apátiájában, ami miatt nem meri vagy nem tudja felelősen magáénak érezni az országot, nem ragadja kézbe saját sorsának alakítását, átengedi ezt bárkinek, aki pillanatnyi alamizsnával kecsegteti. Abban van a válasz, hogy a középosztálybeli és értelmiségi megveti a társadalom alján vegetáló „bunkót”, az meg őt, ezért még érdekei ellenében is képes szavazni, ha szavazni megy egyáltalán. Ott van minden válasz a magyar nemzeteszmé történetében. Érteni kéne belőle.

Egy távoli nyugati országban él barátnőm. Hivatalos tolmács, hívják bíróságra, rendőrségre, kórházba, ha arra járó magyarok kerülnek bajba. A minap egy elmeosztályra hívták, ahová beszállítottak egy magyar doktoranduszt. Korrektül tolmácsolt az orvos és a beteg között, de egyre jobban zavarta, hogy az orvos mindentudó bólogatások közepette jegyzeteli a fiú válaszait. A barátnőm nem állhatta meg, és szóvá tette, hogy az egyes kultúrák nagyon különbözővé teszik az embereket, s szerinte a fiú válaszai egy magyar embertől nem olyan furcsák. A kórház természetesen bejelentést tett a tolmács-irodánál, hogy túllépte a hatáskörét, s oda többé nem küldik ki tolmácsolni.

Hogy beteg-e a fiú vagy sem? Nem tudom. A válasziról se sokat tudhatok, barátnőmet köti a szakmai tilalom. Pedig talán kiderülne belőlük, hogy milyen a magyar ember, mi a magyar. Tulajdonképpen ezért kezdtem olvasni a magyar nemzeteszmé történetét. Hogy el tudjam képzelni a fiú válaszait.